

Közép-Európát az összevisszasága teszi alkalmazkodóképessé

Szepesi Balázs -2025. szeptember

Közép-Európa túlélését pont az a töredezettség, autonómiavágy és sokértelműség biztosítja, amit szeretünk benne és amit sokszor fejlődése korlátának tekintünk.

Közép-Európa sajátosságainak megértése segít abban, hogy felismerjük saját lehetőségeinket és korlátainkat. A régió keretei jelölik ki a mozgásterünket, ebben a világban élnek legfontosabb versenytársaink és legígéretesebb együttműködő partnereink. Ezért mindig aktuális marad a kérdés: melyek azok a fő történelmi, társadalmi, gazdasági és kulturális jellemzők, amelyek megkülönböztetik térségünket a világ más részeiről.

Segesvár – forrás: hir.ma

Kitörés a Lichthofból

Cseh Tamás ócska verkleinekű [régioról dalolt 1997-ben](#). Azt mondja a régióról, hogy „sunyítva képelepsz és röhögsz, ha remélsz.” A kilencvenes években a régió mindegyik országa múltját, slampoosságát és szegénységét szégyellve vágyott és másolt, mindent, ami nyugati és európai volt. A jó cég a nyugati cég, a mintát adó közpolitikai megoldást a Világbank az OECD, vagy az Európai Unió kínálja. A színvonalas ruha, zene, film Párizsból, Londonból, Los Angelesből, New Yorkból érkezett, az autó Németországból. Krakkónak volt bája, a régióbeliekkel jobban megértettük egymást a 90-es évek külföldi ösztöndíjain, de ez inkább a falusi kollegisták összetartásához volt hasonló: jobban ismertük egymás világát, a múlt- és jelenbeli másodvonalasság érzését.

Az azóta eltelt majd három évtizedben a régió nem csak életszínvonalban, gazdasági fejlettségben lépett előre, önbizalomban is. Nemrég egy kutatás eredményeinek előzetes vitáján egy lengyel szociológus öreg és új Európáról beszélt. Nyugat az öreg, ahol a nyugalom, a szabályozottság a legfőbb érték, a mi régióink, az egykor szocialista EU-tagok pedig az új Európa, ahol buzog a fejlődési vágy, az ambíció – öltön ez testet erőfeszítésekben vagy kesergésben.

[Csák János cikke](#), illetve Zulik Ákos korábbi írásai ([itt](#) és [itt](#)) az Összképben ugyancsak egy ambíciózus, a nap alatt a helyét kereső Közép-Európáról szólnak, a régió belüli együttműködést, saját értékeink feltárását és kiaknázását hangsúlyozzák.

Ez már nem a lichthof barátság, nem közös kispadosság, hanem az igazodás korából kilépő térség saját erejének keresése. Az új helyzet Közép-Európa öndefiníciójának újragondolását igényli. Két fő sajátosságból érdemes kiindulnia a régiós víziók alkotóinak Közép-Európában. Az egyik a régió történetének alapszituációjából következik, a német-orosz-török birodalmak közöttiségből. A másik a közelmúlt terméke, a posztkommunista lét, az utóbbi évtizedek sorsközössége. Most az előbbiről lesz szó, a második tényezőről majd később.

Ciechochinek, Lengyelország - a fürdőváros levegőjét sóssá tévő építmény
az egykori orosz-német határvárosban – forrás: isisturystyka.pl

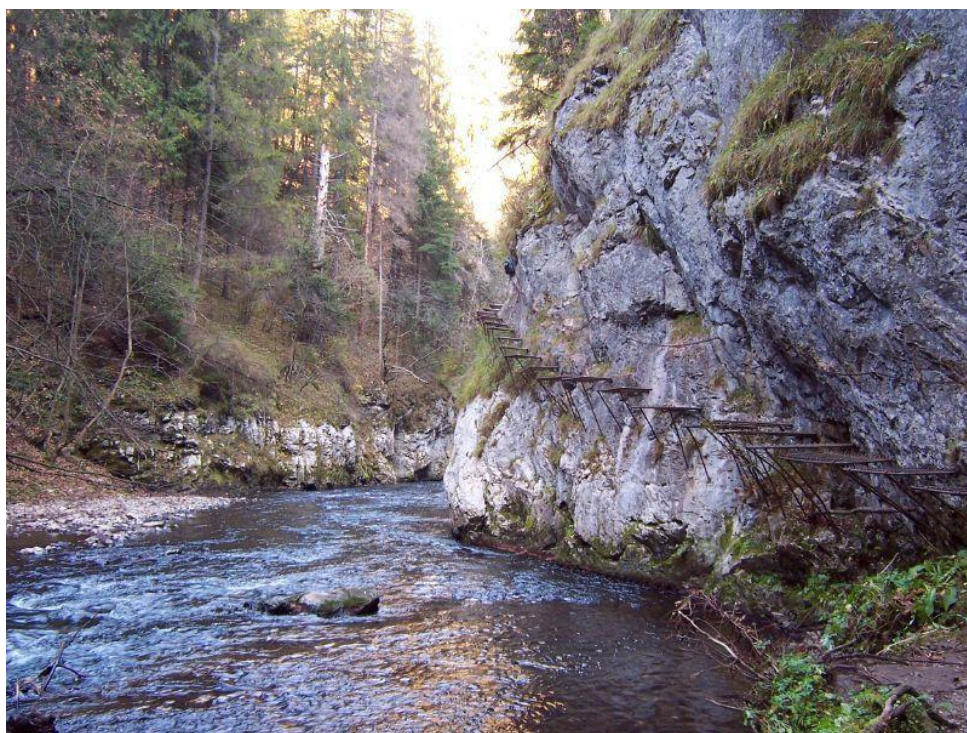
Tisztázatlan határok

Közép-Európa, Közép-Kelet Európa, Kelet-Európa – még az elnevezés is csúszkál. Az sem egyértelmű, hol is van ez a régió: A visegrádi országokról beszélünk? Az egykori Monarchiáról? Az európai posztkommunista országokról? Az EU-hoz 2004-ben és utána csatlakozott államokról? Berlin, Bécs, Milánó ide tartozik? És Belgrád, Bukarest, Lviv, Minszk?

A középkori cseh, lengyel, magyar királyságok, illetve az Osztrák-Magyar Monarchia egykori területei; a német-római birodalomtól keletre lévő német városok és lovagvárak összefűzte vidékek; az 1054-es egyházszakadás után a nyugati kereszténységhez tartozó nem germán és latin népek lakta keleti területek... Időről időre más és más politikai, gazdasági, kulturális erő szervezte ezt a kisebb-nagyobb térséget Nyugat-Európától keletre, a keleti birodalmaktól nyugatra. Ez a világ hagyományosan a különböző kulturális és hatalmi központok hatása, sokszor uralma alatt élt, de identitásuk megőrizték az itt élő népek, saját autonómiájuk megszerzése, megtartása mindig elsődleges volt számukra.

Közép-Európa az a térség, ahol Berlin, Moszkva és Isztambul ereje és ambíciója ütközik vagy ellensúlyozza, olykor kioltja egymást. A világ, ahol a birodalmi hatások és a helyi identitásvágy eredményeként sűrű, sokszínű, töredezett térben, időről-időre máshogy összekapcsolódó országok, kultúrák élnek egymással kölcsönhatásban.

Általában nem valaminek a közepe, hanem több birodalom közös széle volt ez a térség. Magas falak között messziről, de közvetlenül süt ránk a nap. Hát ezért Lichthof. De a dal már nem annyira ócska.

A Hernád áttörés, Szlovákia – forrás: kosciceregion.com

A háromtest közöttiség probléma

A háromtest probléma azt jelenti a fizikában, hogy három, az űrben lebegő nagy test egymásra gyakorolt hatása, ebből következőleg egymáshoz való viszonya kiszámíthatatlanul változik. Közép-Európa egy ilyen háromtest közötti tér, megszoktuk a létünket meghatározó nagytömegű entitások pályájának kiszámíthatatlanságát, az itt élők alapködjé az ehhez való alkalmazkodás.

Ennek a képességnek fontos eleme, hogy sok nép és kultúra él itt és amíg tudja, őrzi autonómiáját. Ez a diverzitás teszi lehetővé, hogy a körülmények változására gyorsabban reagáljunk és különböző válaszokat adjunk.

A töredezettség erény. Egyrészt lehetővé teszi a lokális alkalmazkodást: Lublin közelebb van az orosz határhoz, mint Budapest. Csehország német-római választófejedelemség volt, amikor Erdély a török porta hűbérese. Másrészt a számos önálló ország, közösség sokféleképp kezeli a hasonló kihívásokat, ami segít abban, hogy valaki megtalálja a jó megoldást. Ez innovatívabbá teszi a régiót. Például a délszláv népek Jugoszlávia keretei között el nem kötelezett országgént, a románok nacionalista alapokon, a lengyelek folyamatos felkelésekkel, a csehek erős kontroll alatt, a polgári kulturális alapokat mégis intaktan megőrző módon, mi legvidámabb barakként rengeteg különalkuval próbáltuk elviselni a kommunizmust.

A Keresztek Hegye, Litvánia – forrás: wikipedia.org

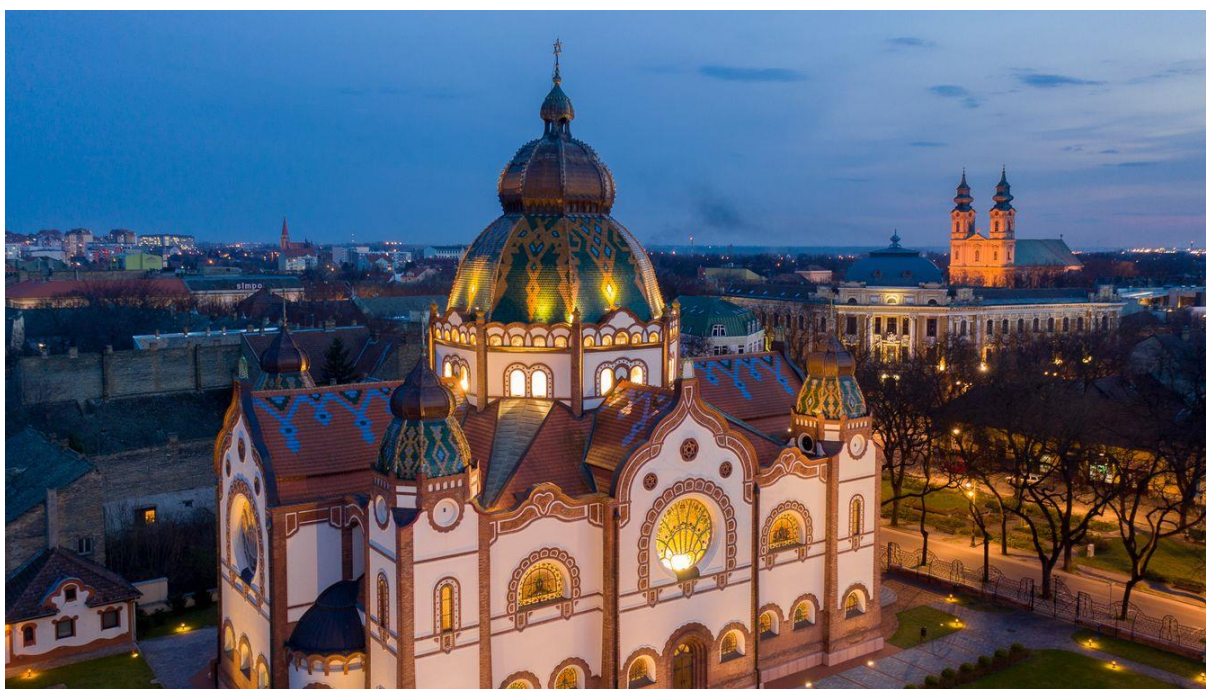
Közép-Európa a sokszínűségből következő alkalmazkodóképesség világa

A világtérképet nézegetve nem nagyon találunk olyan térséget, amit a mi régióinkhoz hasonlóan három erős hatalom fog közre. (Talán a Kaukázus és a Benelux államok hasonlóak, de az előbbi nehezen járható hegyvidék, az utóbbinál pedig az egyik háromszögelési ponttól – Nagy Britanniától – tenger választja el őket.). A hatalmi központokon kívüli területek sorsa általában egy, ritkábban két erős országhoz kötődik.

A régióink másik sajátossága az, hogy a világ leggazdagabb, az elmúlt évszázadokat meghatározó kulturális és gazdasági térségének, Európának a része. Habár a nyugati jólétet sugárzó műsort nézve kevésbé vesszük észre, de a világ gazdag és fejlett részéhez tartozunk régóta. Számolhatjuk ezt akár jövedelemben, akár elérhető technológiákban, akár a világ tudásához való hozzáféréseiben vagy a kultúránk megélésének és gazdagításának lehetőségeiben.

A hármas nyomás és a gazdag táptalaj következménye a következő öt régiós sajátosság:

- **Folyamatos töredezettség és az ehhez való ragaszkodás** – A régió, ahogy korábban részletesen leírtuk, a rugalmasságát és innovativitását annak köszönheti, hogy decentralizált. Mint egy diverzifikált befektetési portfólió vagy egy sok kis műhelyből álló kreatívipari cég. Természetes, hogy az orosz-ukrán háborúra más választ ad Lengyelország és Magyarország, más monetáris politikai rezsimet választ a Baltikum és a V4. Természetes, hogy a nagy egységesítési, motivációk itt bicskába törtek, a jozefinizmus nem élt meg, csak a leben und leben lassen.
- **Kulturális sokszínűség és kohéziós képesség** – Sok különböző nép, kultúra, értékrendszer élt és él itt együtt. Ennek az eredménye az erdélyi vallásszabadság, a bécsi kávéházak a huszadik századi társadalomtudományt megszülő eklektikája. Sajnálatos következményei pedig az etnikai konfliktusok, az egyes országokon belüli közéletet megkeserítő ideológiai törésvonalak hagyománya. Sokféle kultúra hat ránk, emellett identitásainkat is félve őrizzük. A történelem inkább a lelkünkben, mint a múzeumban lakik. Itt a fúziós kultúra nem a posztmodern szülöttje, hanem hagyomány. Sűrű, néha pici fáj, de reménykeltően gazdag a keveredés.

A szabadkai zsinagóga – forrás: delmagyar.hu

- **Az autonómia, az identitásmegőrzés erős hagyománya** – A töredezettség, a kultúra megőrzésének fő eszköze az autonómia és az identitás megőrzésének vágya, hagyománya és kifinomult eszközkészlete. Egyszerre tanultunk meg védekezni a nagy hatalmi központok befolyása és a térségbeli szomszédok leuralási kísérletei ellen. Egy célért összefogni, egymással üzletelni, barátkozni jól tudunk, de az összeolvadás itt nem működik. Sok ország, azokkal

területileg nem egyező nemzetek, erős lokális identitások, „Ugocsa non coronat!”-ok. Az egységesítő intézményi megoldások sem működnek, a kultúra, a „mi úgy szoktuk” gyakran erősebb, mint a szabályok. Borzolja a haját, aki a hatékony működést biztosító egységesítést és üzemméretet keresi, de mi erre bölcsen nemet mondunk a rendszeres alkalmazkodási és újjászületési képesség megőrzése érdekében.

- **Relativitás érzék** – Általában jól értjük a világ realitását, mert tudjuk, hogy az eszmék, ideológiák időlegesek és domináns hatalmi szándékok előszelei. Azonban ennél többet, a többféle igazság között élést is jól megtanultuk. A különböző vallások, birodalmi logikák, egy területhez kötődő történelmek sokszínűsége között máshogy nem lehet túlélni. Az ember a saját hitét, működési alapelveit úgy tudja szilárdan megőrizni, hogy közben elfogadja, a szomszéd, az aktuális helytartó teljesen más kód szerint működik. Ha nem akarunk összeveszni, ez a minimum. Ha együtt akarunk működni, akkor ennél többre van szükség: közös, mind a két fél számára elfogadható megközelítésre. Amikor erről megfeledezünk és erővel szeretnénk egymásra tolni a megoldási sémáinkat, abból mindig baj lett és baj lesz. Mélyebb ez, mint a tolerancia eszméje, a hibák fájdalmaiból született belátás.
- **Alkalmazkodóképesség** – Mindezekből következően a régió az alkalmazkodóképesség kiemelkedő példája. Rugalmasan megtanultunk igazodni a teret formáló nagyhatalmakhoz, akik néha a történelmet végképp átírónak tűnő erővel törnek ránk, aztán barátságosan előzékennyé válnak ahogy fogy az erejük, majd néha teljesen eltűnnek, hogy majd újra előkerüljenek. Tudjuk, hogyan igazodjunk a szomszédhoz, aki a közös sors miatt sok mindenben nagyon hasonló, azaz pont azt akarja, mint mi (ez néha jó, néha elég komoly baj), néhány alapkérdésben azonban annyira csökönyösen sajátos, mint mi. Képessé váltunk tanulni, a máshol működő megoldásokat átvenni, amikor ez a hasznos. Közben helyzetünk sajátossága és önbecsülésünk révén képesek vagyunk új, egyedi megoldásokkal előállni.

A globális kapitalizmus elmúlt évtizedei alatt ez a kultúra-, autonómia- és valóságértelmező képességre épülő működés komoly sikert hozott: Közép-Európa a világ egyik leggyorsabban növekvő régiója lett. Ennek a sikernek persze volt egy rossz oldala is: a több évtizedes kommunizmus miatt a kilencvenes évek elején a régió nem csak szegény volt, hanem gazdaságát és társadalmát is újra kellett szerveznie. Ebből a posztkommunista történetből következik a régió sajátosságainak másik csoportja – erről majd később.